

K zajištění klidu a veřejného pořádku...

Zásah bezpečnostních složek proti demonstrantům na
Václavském náměstí 20.– 21. srpna 1989

MILAN BÁRTA

Demonstrace roku 1989 má většina z nás spojené s listopadovou sametovou revolucí a pádem komunismu. Ve skutečnosti se však jednalo o vyvrcholení dlouhodobého procesu, který je nerozdělně spjatý s vývojem v ostatních zemích sovětského bloku. Událostem, které vedly v listopadu 1989 k pádu totalitního režimu komunistické strany v Československu, předcházelo sílící napětí ve společnosti, nárůst opozičních aktivit a vlna protirežimních demonstrací.

Druhá polovina 80. let přinesla výraznou aktivizaci opozice v Československu. V den dvacátého výročí invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy, 21. srpna 1988, došlo k velké demonstraci, která byla potlačena zákrokem bezpečnostních složek. Následovaly další protestní akce a demonstrace, aktivizace a politizace nezávislých iniciativ a hnutí, které se snažily do dění zapojit veřejnost. Velký ohlas měla zejména petice Několik vět, vypracovaná signatáři Charty 77. Také v roce 1989 se nezávislé skupiny připravovaly připomenout dvacáté první výročí okupace. Názorová roz-

tříštěnost opozice však bránila společnému vystoupení. Mladí radikálové přišli s myšlenkou na uspořádání demonstrace na Václavském náměstí a vyvolání střetů s jednotkami Bezpečnosti, na druhé straně názorového spektra stál návrh neprovádět nic a soustředit se na posílení pozic na závodech a zakládání nezávislých odborů. Většina nezávislých iniciativ v čele s Chartou 77 se nakonec přiklonila k variantě tichého pochodu po pěší zóně v centru Prahy ve dnech 20. a 21. srpna, označovaného jako tzv. tiché korzo. Nezávislé iniciativy měly vystoupit se společným prohlá-

šením koncipovaným V. Havlem. Obroda¹ však trvala na tom, že vystoupí s vlastním prohlášením. Diskutovalo se i o dalších akcích, jako např. o předání kytice velvyslanectví SSSR k uctění památky padlých v r. 1968, položení kytice u sochy sv. Václava a na místa obětí v r. 1968, vztyčení rudé vlajky na hoře Praděd v Jeseníkách, rozeznění zvonu na kostele sv. Tomáše v Brně atd. Podobné akce v menším rozsahu se očekávaly také v dalších městech v Čechách i na Slovensku.²

Představitelé opozice se na základe předchozích zkušeností obávali

1 Celý název zněl Klub za socialistickou přestavbu – Obroda. Sdružoval bývalé reformní komunisty z roku 1968, vyloučené během normalizace ze strany. Obroda v srpnu 1989 mj. připravovala dopis generálnímu prokurátorovi, ve kterém žádala o zahájení trestního stíhání V. Biřáka za jeho podíl na událostech v srpnu 1968. K tomu účelu ustavila Iniciativní občanský výbor právníků Klubu Obroda.

2 ŽÁČEK, Pavel (ed.): Poslední měsíce: Porada StB z 20. července 1989 a její realizace. Edice dokumentů. In: *Securitas Imperii*, č. 3. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 1996, s. 60–62; *Národní archiv* (dále jen NA), fond (dále jen f.) Předsednictvo ÚV KSČ 1986–1989, sv. 121, a. j. 126, bod 3), Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřátelům, 18. 8. 1989.

Demonstrace opozice se konala dne 21. 8. 1989 na Můstku, v dolní části Václavského náměstí v Praze

Foto: ČTK

nepřiměřeného zákroku čs. bezpečnostních složek. Již na konci července zaslalo Nezávislé mírové sdružení³ dopis generálnímu tajemníku Komunistické strany Sovětského svazu Michailu Sergejeviči Gorbačovovi, ve kterém jej informovalo, že blížící se spontánní manifestace mohou být konzervativními silami zneužity k vyprovokování střetů. Požadovalo současně, aby ještě před výročím vystoupil SSSR oficiálně

s přehodnocením srpnových událostí. Představitelé nezávislých iniciativ a Obrody se obrátili i na další vedoucí představitele států, které se zúčastnily srpnové invaze, se žádostí, aby revidovali svůj postoj k tehdejšímu událostem. Spoléhali se také na spolupráci s opozičními skupinami v okolních socialistických státech, především s polskou Solidaritou,⁴ Maďarským demokratickým fórem a FIDESZ.⁵

Komunistické vedení, usilující o zachování stávajícího stavu a odmítající jakékoliv reformy, se ocitlo v izolaci a snažilo se situaci řešit nasazením represivních složek. Vzhledem k předcházejícímu dění očekávalo v srpnu velké demonstrace, v čemž je podporovaly chmurné prognózy ministerstva vnitra.⁶

Hlášení Státní bezpečnosti zdůrazňovala stoupající aktivitu tzv. vnitřního protivníka, který se stále více

3 Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti. Zakládající prohlášení této nezávislé iniciativy bylo zveřejněno 16. dubna 1988. Sdružení se v něm představilo jako volné společenství, nevázané na žádný politický, ideologický a náboženský systém a usilující o prosazení hodnot míru a důstojného života ve veřejné i soukromé sféře.

4 Solidarita vznikla v r. 1980 jako nezávislé samosprávné odbory. Rychle se rozšířila v masové hnutí, které se postavilo proti vládnoucímu komunistickému režimu. V r. 1982 byla nucena přejít do ilegality, oficiálně byla její činnost znovu povolena v dubnu 1989.

5 Maďarské demokratické fórum vzniklo jako první opoziční strana vůči vládnoucí komunistické straně 27. září 1987. FIDESZ byl založen 30. března 1988 třiceti sedmi mladými intelektuály a univerzitními studenty v Budapešti jako nezávislá mládežnická organizace, stojící proti komunistickému svazu mládeže.

6 Řadu dokumentů z provenience státobezpečnostních složek vztahujících se k zásahu proti demonstrantům v srpnu 1989 zveřejnil ŽÁČEK, Pavel (ed.): Organizace a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorence 1988–1989. Edice dokumentů. In: *Securitas Imperii*, č. 4. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 1998.

radikalizoval a od kritiky režimu přecházel k politickým aktivitám.⁷ Díky rozsáhlé síti tajných spolupracovníků měla StB přehled o činnosti nezávislých iniciativ včetně plánovaných akcí. Podle jejích hlášení se aktivita vnitřního protivníka výrazně orientuje na přípravu provokačních a konfrontačních akcí a při výročí srpna 1968 plánoval sjednotit své stoupence, dostat do pohybu masu obyvatelstva a destabilizovat situaci.⁸ S blížícím se datem výročí se také očekávala zvýšená produkce letáků, nápisů a samizdatu.

Již 21. července schválil ústřední výbor KSČ opatření připravovaná stranickými, společenskými, státními a bezpečnostními orgány hlavního města ČSSR – Prahy proti připravovaným akcím nepřátelských skupin v srpnu.⁹ Bezpečnost měla ve spolupráci s orgány prokuratury likvidovat v zárodku jakékoliv opoziční akce. V rámci preventivních opatření odsouhlasil ústřední výbor zaslání dopisu krajským a okresním výborům KSČ a městským a obvodním výborům

KSČ v Praze a Bratislavě, ve kterém „politicky“ osvětloval situaci.¹⁰ Současně nařídil připravit propagandistickou kampaň, která měla v médiích upozorňovat na dosažené úspěchy v kontrastu s protilidovými a protinárodnými záměry nepřátelských skupin a jejich zahraničních patronů.¹¹

Ministr vnitra Československé socialistické republiky genpor. František Kincl vyhlásil od 16 hod. 15. srpna do 8 hod. ráno 23. srpna 1989 třetí stupeň tzv. mimořádných bezpečnostních opatření.¹² Současně aktivizoval operační štáb Federálního ministerstva vnitra, v jehož čele stál I. náměstek ministra vnitra genpor. Alojz Lorenc, který měl řídit a koordinovat připravovaná opatření na celém území republiky. Dále vyhlásil vytvoření operačních štábů na jednotlivých krajských správách Sboru národní bezpečnosti a operačních štábů Praha a Bratislava. Náčelníkům zmíněných útvarů nařídil připravit plány a učinit nezbytná opatření k zajištění klidu a veřejného pořádku v srpnových

dnech. Jako záloha zásahových jednotek krajských správ byly určeny jednotky Pohotovostního pluku VB a na tisíc posluchačů důstojnických škol a Vysoké školy SNB.

Bezpečnost se v prvé řadě měla pokusit zabránit organizaci protivládních aktivit již v zárodku. Její příslušníci se snažili zamezit setkáním opozičních skupin, popř. je narušit či ukončit předčasně. Podařilo se tak např. zabránit schůzce koordinačního výboru nezávislých iniciativ 2. srpna, která měla projednat formy protestních akcí a vydání společného prohlášení.¹³ U vytipovaných čelných představitelů opozice se prováděly preventivní výslechy, domovní prohlídky zaměřené na hledání neschválených tiskovin, byli varováni před pobytem v Praze v srpnových dnech. Proti některým bylo dokonce zahájeno trestní stíhání, v jehož důsledku byli vzati do vazby. Takto byli postaveni např. Miloš Hájek, Věněk Šilhán a Vladimír Kolmistr z Obrody, Stanislav Devátý z Výboru na obranu ne-

- 7 Na konci července 1989 registrovala StB zhruba 60 nezávislých iniciativ, ještě v r. 1987 přítom pouze pět. *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1986-1989, sv. 120, a. j. 125, bod 1) Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech, 21. 7. 1989.
- 8 ABS, f. Správa kontrarozvědky (dále jen A 34/1), inv. j. 1498, Podklady pro informaci o bezpečnostní situaci v ČSSR, 2. 8. 1989. Více viz ŽÁČEK, Pavel (ed.): *Poslední měsíce: Porada StB z 20. července 1989 a její realizace*. Edice dokumentů. Zpráva nešetřila ani sdělovací prostředky, které se podle ní snažily vyvolat dojem krize stranického vedení a celé společnosti a nutnosti výměny vedoucích představitelů.
- 9 NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1986-1989, sv. 120, a. j. 125, bod 1) Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech, 21. 7. 1989.
- 10 Tento dopis chápali členové Obrody jako signál, že politické orgány chtějí u příležitosti výročí srpna něco vyprovokovat, aby bylo možno iniciativy zlikvidovat. ABS, f. A 34/1, inv. j. 1411 a www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy-ii-sprava-1989, Denní situační zpráva č. 162/89 ze dne 9. 8. 1989.
- 11 Bylo rozhodnuto i o dalších věcech, např. o tom, že prodejny potravin budou v srpnu v nejproblematičtějším lokalitách zásobeny i za cenu znehodnocení a odpisu zboží, aby se dokázalo, že se vláda demonstrací neobává.
- 12 ABS, Rozkaz ministra vnitra ČSSR č. 9 ze dne 31. 7. 1989 Vyhlášení mimořádných bezpečnostních opatření. Třetí stupeň mimořádných bezpečnostních opatření spočíval v tom, že k zabránění vzniku hromadných protisocialistických vystoupení bylo nutno aktivovat vyčleněné skupiny a jednotky SNB, tj. posílit stávající jednotky dalšími; ŽÁČEK, Pavel (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorence 1988-1989*. Edice dokumentů, s. 11.
- 13 Večer 2. srpna 1989 se v domě Rudolfa Battěka z Hnutí za občanskou svobodu uskutečnila schůzka koordinačního výboru nezávislých iniciativ s cílem navrhnout společný postup. Bezpečnost celou akci monitorovala a ani ne hodinu po jejím zahájení zakročila, přítomní byli předvedeni na stanici Veřejné bezpečnosti „k podání vysvětlení“. Zde byli podrobeni prohlídce a na závěr výslechu upozornění, že pokud se budou podílet na akcích připravovaných k srpnovému výročí, bude proti nim zakročeno dle platných zákonů. Výslech trval téměř tři hodiny, poté byli zadrženi jednotlivě propouštěni tak, aby se nemohli znovu setkat. ABS, f. A 34/1, inv. j. 1411 a www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy-ii-sprava-1989, Denní situační zpráva č. 155/89 ze dne 2. 8. 1989.
- 14 Náčelník II. správy SNB plk. Karel Vykypěl dostal rozkaz věnovat „mimořádnou pozornost“ V. Havlovi a nepřipustit, aby opustil bydlíště a podílel se na protestech. ŽÁČEK, Pavel (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorence 1988-1989*. Edice dokumentů, s. 39.

Protest proti okupaci vojsky Varšavského paktu se paradoxně odehrával na dohled režimního hesla *Se Sovětským svazem navěčné časy*. Ty měly trvat ještě necelé tři měsíce. Foto: ČTK

spravedlivě stíhaných, mluvčí Charty 77 Alexandr Vondra, Václav Havel a další.¹⁴ Na Slovensku bylo zahájeno trestní stíhání proti Jánu Čarnogurskému, Haně Ponické, Miroslavu Kusému, Antonovi Seleckému a Vladimíru Maňákovi (J. Čarnogurský a M. Kusý byli vzati do vazby).¹⁵ V Českých Budějovicích byli odsouzeni aktivisté Demokratické iniciativy Renata Pánová a Josef Rais k několikaletým trestům za vylepování plakátů zvoucích na demonstraci 21. srpna.¹⁶

Po celé republice bylo v rámci preventivních opatření ještě před srp-

novým výročím provedeno na 300 pohovorů, 10 lidí bylo trestně stíháno podle § 100 trestního zákona (pobuřování), 76 podle § 6 zákona č. 150/69 Sb. (přečiny proti veřejnému pořádku), 13 „řešeno“ pro přestupek a 15 vyslovena výstraha.¹⁷ Do cely zadržení a zajištění městské správy VB Praha bylo preventivně umístěno 39 vytipovaných aktivních oponentů režimu, dalších 6 lidí střežili příslušníci VB v bydlíšti. Preventivní akce však směřovaly nejen k lidem, ale i k místům, kde by k projevům nespokojenosti mohlo dojít. Ve významných průmyslových závodech a na

vědeckých pracovištích proběhlo 67 preventivních kontrol zaměřených na možnost kopírování nelegálních materiálů, ochranu utajovaných skutečností a protipožární opatření i na eventualitu vzniku nepokojů. Podobná opatření se uskutečnila i ve vnitrostátní dopravě s cílem předejít ve dnech 20.–21. srpna možnosti soustředění potenciálních protivníků v hlavním městě.

Bezpečnost se však nezaměřila pouze na domácí oponenty, ale i na jejich případné zahraniční příznivce.¹⁸ Bezpečnostní opatření na hranicích, v mezinárodních rychlicích i na pražských

15 *Rudé právo*, 18. 8. 1989.

16 ABS, f. A 34/1, inv. j. 1498, Podklady pro informaci o bezpečnostní situaci v ČSSR, 2. 8. 1989; NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1986–1989, sv. 121, a. j. 126, bod 3) Informace o bezpečnostní situaci a dalších úkolech v boji proti vnitřním nepřítelům, 18. 8. 1989.

17 ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Informace o vývoji bezpečnostní situace a připravovaných opatřeních před 21. srpnem 1989, nedatováno.

18 Svědčí o tom např. usnesení ze zasedání ÚV KSČ dne 17. 8. 1968. NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1986–1989, sv. 121, a. j. 126, bod 4) K protičeskoslovenským vystoupením v PLR a MLR v souvislosti s vývojem v ČSSR v roce 1968, 18. 8. 1989; *Rudé právo*, 19. 8. 1989.

Shromáždění mělo charakter pokojné manifestace...

Foto: ČTK

nádražích měla zabránit příjezdu podezřelých cizinců do ČSSR. Do rána 21. srpna tak byl znemožněn příjezd 218 Polákům, 15 Maďarům a 27 Italům.¹⁹

Sdělovací prostředky varovaly před účastí na demonstracích. Rudé právo přineslo 18. srpna na přední straně výstrahu, že vláda je rozhodnuta zabránit protispolečenským záměrům, zabezpečit zákonnost, klid a pořádek.

Náčelník správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje plk. Antonín Chmelíček vydal 9. srpna

rozkaz, kterým ve své kompetenci konkretizoval opatření plánovaná na srpnové výročí. K zabezpečení pořádku v Praze, především v centru, byl vypracován plán s krycím názvem „Srpen“. Bezpečnostní akce v hlavním městě měl zajišťovat k tomuto účelu vytvořený operační štáb Praha v čele s plk. Chmelíčkem. Jemu podléhaly čtyři místní operační štáby (pro Václavské náměstí s pěší zónou, Staroměstské náměstí, Hradčanské náměstí, náměstí Míru), kterým byly přiděleny

operativní jednotky a tzv. operativní filtrační a perlustrační skupiny.²⁰ Rozkaz vyhlášoval 50% dosažitelnost pro útvary v Praze a Středočeském kraji od 15. srpna do odvolání. Pro dny, ve kterých se očekávaly nejsilnější protestní akce, počínaje 20. srpnem, byla navíc vyhlášena 100% pohotovost pro útvary v Praze a 50% pohotovost pro útvary ve Středočeském kraji. Byly vydány pokyny v případě sebemenšího narušení pořádku okamžitě provést zákrok a nedovolit zbytečné průtahy.²¹

19 Do těchto opatření byli zapojeni příslušníci I. (rozvědka), II. (kontrarozvědka), IV. (sledování) správy SNB a Pohraniční stráže.

20 Např. v čele operačního štábu pro Václavské náměstí, který sídlil v tehdejší prodejně Potravinoprojektu v Opletalově ulici, stál náčelník Městské správy VB Praha. Štáb se skládal ze 17 lidí (analytici, písarka, operativní pracovníci, pracovníci určení k obsluze videa a megafonů, spojky, překladatelé a radisté). Úkolem operativních jednotek bylo ve skupinkách 3–5 příslušníků v civilu (vyzbrojených pistolí s 16 náboji a slzotvorným kasrem) působit v davu, monitorovat a dokumentovat situaci a vedoucí představitele a mluvčí demonstrantů. Celkem 169 příslušníků filtrační skupiny bylo rozmístěno ve skupinkách po celém prostoru Václavského náměstí, perlustrační skupina pověřená kontrolou totožnosti čítala 102 příslušníků. V záloze bylo připraveno 32 příslušníků VB. V okolí náměstí se dále pohybovaly čtyři autohlídky, posíleny byly také hlídky dbající na dodržování bezpečnosti provozu.

21 ABS, Přírůstek PČR, Správa hl. m. Prahy a Středočeského kraje 3386-3396/00, balík 3, Rozkaz náčelníka Správy SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje č. 19 ze dne 9. 8. 1989 Mimořádné bezpečnostní opatření k zajištění průběhu srpnových událostí 1989. V první linii měly být připraveny jednotky VB, pouze v případě, že by nebyly samy schopny zákrok zvládnout, měly být nasazeny jednotky Pohotovostního pluku.

... příslušníci Lidových milicí, „ozbrojené pěsti dělnické třídy“, byli přesto připraveni zasáhnout

Foto: ČTK

Velký důraz byl kladen na politickou přípravu příslušníků, kteří byli určeni k zákroku.

Na základě požadavků vedoucích představitelů bezpečnostních složek Prahy a Bratislavy byly k jejich posílení vyčleněny další jednotky. Do Prahy zamířilo 140 příslušníků SNB (30 frekventantů Vysoké školy SNB, 40 posluchačů důstojnické školy SNB, 10 příslušníků kádrové správy a 60 z ministerstva vnitra a životního prostředí ČSR a federální správy VB) a 125 mužů Pohotovostního pluku, aby posílili pořádkovou službu ve dnech 15.–16. srpna. Dne 17. srpna se k nim mělo přidat dalších 270 studentů Vysoké školy SNB k posílení pořádkové služby a operativního průzkumu a 280 jejich kolegů mělo být přiděleno do zálohy operačního štábu Praha. Pořádkové jednotky mělo ve dnech

20.–23. srpna posílit 700 mužů Pohotovostního pluku a pro speciální úkoly byly vyčleněny dvě zásahové skupiny z odboru zvláštního určení vojsk ministerstva vnitra (35 mužů).²² Pro pomocné úkoly (hlídání nasazené techniky, jako řidiči apod.) bylo dále uvolněno několik desítek vojáků základní služby vojsk ministerstva vnitra a příslušníků VB. Mimořádné bezpečnostní opatření vyhlásil i štáb Lidových milicí. V Praze bylo připraveno 10 čet milicionářů pro jednotlivé obvodní správy SNB a rota pro městskou správu VB, dalších 300 mužů zůstalo v záloze. V záloze „pro možný zásah“ v Praze zůstával pohotovostní prapor Pohraniční stráže v síle 460 mužů a 2300 vojáků základní služby ČSLA s příslušnou technikou. Obdobně, byť v menší míře, byly posíleny i zásahové jednotky v Bratislavě.²³

Od počátku srpna probíhaly na celém území republiky různé bezpečnostní akce, zaměřené především na vyhledávání pachatelů kriminální trestné činnosti. V řadách vedoucích představitelů ministerstva vnitra totiž panovala obava z možného zneužití *kriminálně zavadových osob* představiteli nezávislých iniciativ. V Praze se již ve dnech 3.–4. srpna uskutečnila akce „Razie“, zaměřená na boj proti prostituci, kuplířství a cikánským osobám. Dne 9. srpna proběhla akce „Mládež“, zaměřená na kontrolu trestné činnosti mládeže a trestné činnosti páchané na mládeži. Ve dnech 16.–17. srpna následovala další akce „Razie“. Každý den navíc probíhaly dílčí bezpečnostní akce na jednotlivých obvodních správách SNB. Došlo také k aktivizaci sítě tajných spolupracovníků s cílem zis-

22 Speciální protiteroristická jednotka, tzv. červené barety, jejíž příslušníci nechvalně prosluli během zákroku 17. 11. na Národní třídě.

23 ŽÁČEK, Pavel (ed.): *Organizace a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorence 1988–1989*. Edice dokumentů, s. 24–25; ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Rozhodnutí ministra vnitra Československé socialistické republiky, 11. 8. 1989.

Zásah nakonec provedl Pohotovostní pluk Veřejné bezpečnosti, nechvalně známé „bílé helmy“

Foto: ČTK

kat co nejširší přehled o činnosti předpokládaných vůdců protestních demonstrací. Na druhé straně monitorovala Bezpečnost od počátku měsíce na pěší zóně tiché akce malých skupin, jedna mj. parodovala zákrok SNB proti demonstrantům.²⁴

Těsně před 20. srpnem proběhla velká dopravní akce, jejímž cílem mělo být uzavření hlavního města před očekávaným příjezdem demonstrantů z vnitrozemí i ze zahraničí,

a to nejen z kapitalistických států, ale i ze zemí socialistických (panovaly především obavy z příjezdu radikálů z Polska a Maďarska). Od 19. do 21. srpna se na vytipovaných silnicích I. třídy a dálnicích, navazujících na silnice z Maďarska a Polska, měly provádět zesílené dopravní kontroly, přičemž měla být věnována zvýšená pozornost perlustraci osob (tj. zjištění totožnosti) a kontrole zavazadlového prostoru (hledaly se nelegální

tiskoviny a pašované zboží). Přitom se mělo v maximální míře zabránit vjezdu vozů osobní i hromadné dopravy do Prahy.²⁵

Zesílené noční hlídky nehlásily v noci na 20. srpna žádnou aktivitu opozice. Bezpečnost dostala varování, že ranní mše v chrámu sv. Víta má být ve znamení uctění památky obětí okupace v r. 1968. Mše proto byla pod kontrolou Bezpečnosti, přes přítomnost několika desítek členů ne-

24 ABS, Přírůstek PČR, Správa hl. m. Prahy a Středočeského kraje 2654-2664/95, balík 16 (MS VB), Přehled plnění a výslednosti opatření po linii obecné kriminality v hl. m. Praze v souvislosti s MBO k 21. výročí Internacionální pomoci, 16. 8. 1989.

25 ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Závěry z operačního štábu MVŽP ČSR k zajištění veřejného klidu a pořádku, 18. 8. 1989.

závislých skupin ovšem nebyly hlášeny žádné nezákonné akce.²⁶ Celý den byl klid a hlídky hlásily pouze malé skupiny lidí (někteří z nich měli na klopách trikolory), které na pěší zóně protestovaly formou tichých korz. Většina z nich se poté, co je příslušníci VB perlustrovali, rozešla. V centru náměstí se štáby západních zpravodajských společností pokoušely natočit rozhovory s kolemjdoucími, tyto snahy však příslušníci Bezpečnosti mařili. Za celý den byly zadrženy zhruba tři desítky osob.

Policejní složky se však připravovaly na hlavní akce následující den. Zesílené hlídky Bezpečnosti již od časných ranních hodin střežily vybraná místa, na kterých se předpokládala aktivita demonstrantů. Dopoledne byl z centra města hlášen klid, pouze na Václavském náměstí byla zaznamenána koncentrace zahraničních televizních společností a kolem hotelu Jalta shromáždění novinářů. Po poledni se ve spodní části Václavského náměstí začaly shromažďovat malé skupinky lidí, které se ovšem po perlustraci příslušníky Veřejné bezpečnosti rozcházely.

Hlavní protestní akce se očekávala až vpoledne – nezávislé iniciativy vyzývaly ke shromáždění v pět hodin odpoledne, kdy měla být uctěna památka obětí okupace dvěma minutami ticha. Před určenou hodinou se v dolní části náměstí před budovou bývalého ČKD u pěší zóny začal shromažďovat dav, který podle odhadů Bezpečnosti zanedlouho dosáhl počtu až 1500 osob. Maďarský občan Kerényi György se pokoušel přechít leták vyjadřující nesouhlas se vstupem vojsk v r. 1968 a jeho kolega rozvinout transparent s nápisem „Přicházíme s květy a ne s tanky“ v maďarštině. Oba byli rychle zadrženi a transparent

Příslušníci Pohotovostního pluku odvádějí demonstranta

Foto: ČTK

zabaven. Podobně se vedlo i neznámému Polákovi snažícímu se přechít leták „Hladová koruna – dar Sovětského svazu“. Rychle rostoucí dav přitom skandoval hesla „Svoboda“, „Ať žije Maďarsko“, „Ať žije Polsko“, „Ať žije Havel“, „Ať žije Devátý“ apod.

Pracovník Okresního národního výboru několikrát vyzval shromážděné k rozchodu, nikdo jej však neposlouchal. Operační štáb následně vyhlásil pohotovost a Pohotovostní pluk byl aktivován k zákroku. Jednotky prvního praporu za pomoci studentů Vysoké školy SNB a milicionářů uzavřely náměstí a druhý prapor vzápětí zahájil zásah.²⁷ Zadrženo bylo asi 40 lidí, pronásledování těch, kterým se podařilo uniknout, pokračovalo v okolních ulicích až na Mánesův most. Řada skupinek o několika desítkách osob se pohybovala

v přilehlých ulicích, kde se je příslušníci Bezpečnosti snažili rozptýlovat. Krátce po 19. hod. zásahové jednotky Václavské náměstí uvolnily, čehož využily zhruba dvě stovky demonstrantů, kteří se shromáždili ve středu náměstí, kde zůstali stát, tleskali a skandovali hesla „Svoboda“ a „Dubček“. Protestu přihlíželo několik stovek dalších lidí. Ani tentokrát neměly výzvy k rozchodu žádný účinek. Operační štáb dal proto znovu rozkaz k zásahu Pohotovostního pluku. Do akce se zapojily všechny tři prapory a ve 21 hod. bylo hlášeno vyčištění náměstí. O půl hodiny později dostala pohotovostní jednotka pokyn k návratu na ubikace. Hodinu před půlnocí bylo hlášeno kompletní obnovení pořádku i dopravy a bezpečnostní opatření byla ukončena.²⁸

26 ABS, f. A 34/1, inv. j. 1411 a www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy-ii-sprava-1989, Denní situační zpráva č. 177/89 ze dne 20. 8. 1989.

27 Pohotovostní pluk měl připraveny dvě varianty zásahu: „Rukáv“ spočívající v obklíčení demonstrantů a jejich vytlačení do přilehlých prostorů, kde jsou filtrační body, a „Vajíčko“ založené na obklíčení demonstrantů na místě a jejich postupném předvádění.

28 *Rudé právo*, 22. 8. 1989; ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Vyhodnocení MBO – srpen 1989, 29. 8. 1989; tamtéž, Informace, nedatováno; tamtéž, Informace o přípravě, průběhu a řešení MBA SRPEN 1989 s návrhy na opatření, 25. 8. 1989.

Perlustrace jednoho ze zatčených demonstrantů u policejního „antonu“

Foto: ČTK

Zásahu se účastnilo na 2000 příslušníků SNB (z toho asi polovina z Pohotovostního pluku).²⁹ Podle hlášení velitele Pohotovostního pluku se jednalo o tzv. pěší čistou variantu, bez nutnosti nasadit techniku. Bezpečnost zkontrolovala totožnost celkem 1560 osob. Předvedeno a předáno eskortním skupinám VB bylo 494 lidí. Z předvedených byla 262 udělena bloková pokuta nebo byli

předáni ke správním řízení okresním národním výborům, 210 stíháno pro přečin podle § 6 a), b) zákona 150/1969 (včetně dvou výše zmiňovaných Maďarů),³⁰ 22 pro další trestné činy.³¹ Podle hlášení Bezpečnosti nebyl během zákroku nikdo zraněn, ani na jedné straně.³²

Dne 22. srpna byl již z celé Prahy hlášen klid, v dolní části náměstí probíhal koncert v rámci Pražského

kulturního léta. Snahy malých skupin lidí o nesmělé protesty byly rychle likvidovány.

K podobným protestům, byť se jich zúčastnil o hodně nižší počet demonstrantů i zásahových jednotek, došlo i v některých dalších velkých městech, např. v Ostravě, kde bylo zadrženo 150 osob, nebo v Brně, kde se počet zadržených blížil stovce. Ve většině měst se však preventivními

29 Pohotovostní pluk VB ČSR čítal zhruba 1200 lidí, skládal se ze štábu, školského útvaru, služby a tří zásahových praporů. Kromě dopravních prostředků (automobily a autobusy) disponoval 16 obrněnými transportéry OT-64 a 6 vodními děly. ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Informace o připravenosti pořádkových jednotek VB, 10. 8. 1989. Více o Pohotovostním pluku MUZIKANTOVÁ, Marie: Pohotovostní pluk VB ČSR (1969) 1970–1990 (Nástin organizačního vývoje). In: *Sborník archivu ministerstva vnitra*, č. 2. MV ČR, Praha 2004, s. 75–94.

30 Podle § 6 mohl být přečin proti veřejnému pořádku potrestán odnětím svobody až na tři měsíce nebo pokutou do výše 5000 Kčs.

31 K dokumentaci událostí bylo mj. použito několika statických a mobilních kamer StB a materiálů natočených pracovníky Ústřední redakce Televizních novin.

32 ABS, Přírůstek MV ČSR 2632-2653/95, balík 106, Informace o přípravě, průběhu a řešení MBA SRPEN 1989 s návrhy na opatření, 25. 8. 1989.

Bezpečnost zkontrolovala totožnost celkem 1560 osob. Předvedeno a předáno eskortním skupinám VB bylo 494 lidí. Foto: ČTK

výslechy a zatýkáním vytipovaných osob, uzavřením prostorů, perlustracemi apod. podařilo omezit protesty na minimální míru nebo je úplně překazit.

Předsednictvo ústředního výboru KSČ ocenilo úsilí bezpečnostních složek a všech, kdo přispěli k *udržení klidu a pořádku*.³³ Domácí sdělovací prostředky demonstrace ostře odsoudily a zaměřily se především na účast cizinců, které věnovaly

značnou pozornost. Zahraniční média, pokud se jim podařilo vyhnout se bezpečnostním zákazům, poukázovala na rozpory československého právního řádu s přijatými mezinárodními závazky.

Již 22. srpna uložil operační štáb Federálního ministerstva vnitra podřízeným složkám, aby urychleně dořešily případy zajištěných účastníků demonstrací, přičemž měly klást důraz na přísné dodržování

procesních právních norem a vyvarovat se nedostatků bytí formálního charakteru. Byl mu totiž znám zájem zahraničních sdělovacích prostředků o srpnové události. Ministr vnitra F. Kincl napsal náčelníkům všech součástí resortu, které se podílely na bezpečnostních opatřeních, blahopřejný dopis, ve kterém jim vyslovil uznání a poděkování za práci. Hlášení bezpečnostních složek o provedené akci nešetřila superlativy. Podle nich byl zákrok proveden bezpečně, rychle, dynamicky, důrazně a na korektní profesionální úrovni, přičemž byla *všechna opatření splněna včas a s potřebným dopadem na protivníka*.³⁴

Ozvaly se však i varovné hlasy, že výsledek akce nesmí být přeceňován, a varování, že *neúspěch v srpnu vedl vnitřního protivníka k zintenzivnění snah o přípravu jednotného koordinovaného vystoupení k 28. říjnu*.³⁵ Na základě vyhodnocení zákroku se dočkaly úprav plány pro další nasazení pohotovostních jednotek, přičemž byl kladen důraz zejména na dynamiku a rychlost zásahu.

Podle předpokladů vedení komunistické strany a ministerstva vnitra mělo být výročí srpnové okupace stěžejním střetem s opozicí. Bezpečnostní složky se proto na zákrok důkladně a dlouhodobě připravovaly. Srpnové výročí mělo být demonstrací síly – koncentrace represivních složek byla největší od srpna 1969. Část občanský aktivní veřejnosti se podařilo zastrašit, nejednotné postoje nezávislých iniciativ odradily další a počet lidí, kteří v srpnu 1989 vyšli do ulic, tak zůstal za očekáváním, a to jak v porovnání s předpoklady Bezpečnosti, tak ve srovnání s dalšími demonstracemi roku 1989.

33 *Rudé právo*, 26. 8. 1989.

34 Objevily se však také nedostatky. Kritizováno bylo špatné spojení v důsledku nedostatku vysílaček, špatná součinnost mezi příslušníky Pohotovostního pluku, VB a milicionáři, velitel Pohotovostního pluku si stěžoval, že po příchodu jeho mužů se mnohdy příslušníci VB stahovali, místo aby se podřídili jejich vedení, apod.

35 *ABS*, f. A 34/1, inv. j. 879, Informace o operativní situaci a výslednosti orgánů čs. kontrarozvědky v boji proti vnějšímu a vnitřnímu protivníku a po linii EKO za 3. čtvrtletí 1989.